

Revitalizace klášterního areálu v Plasích pro Centrum stavitelského dědictví

Martin EBEL, Pavel KODERA

1

Západočeské Plasy představovaly již od vrcholného středověku centrum kultury a vzdělanosti nejen pro region povodí řeky Střely, ale náležely i mezi významná místa civilizace a poznání v celém českém království. Zasloužil se o to cisterciácký klášter, který zde krátce před polovinou 12. století založil kníže Vladislav II. Kromě christianizační úlohy kladli cisterciáckí řeholníci důraz rovněž na zemědělskou kolonizaci širokého okolí, do místa svého působení přinesli vysoce kvalitní architekturu, nadregionálního významu dosahovalo také plaské klášterní skriptorium. V období baroka došlo k zásadní přestavbě klášterního komplexu, která mu vtiskla jedinečnou architektonickou podobu (dílo zejména architektů J. B. Matheye a J. B. Santiniho), řada budov si však přesto uchovala podstatné středověké části.

V roce 1785 byl klášter zrušen a význam místa značně upadl, a to i navzdory skutečnosti, že se Plasy následně staly jedním ze sídel říšského kancléře K. W. Metternicha a jeho potomků. S jistou provinčností se místo potýká dodnes. Areál kláštera ovšem i v současnosti představuje

enormní kulturně-společenský potenciál, jehož vhodné využití může výrazně napomoci rozvoji města Plasy i celého regionu a místu navrátit charakter kulturně-vzdělanostního centra nadregionálního dosahu.

Prostřednictvím projektu *Centra stavitelského dědictví* připravovaného Národním technickým muzeem má být zajištěna citlivá památková obnova značné části klášterního areálu i jeho vícestranné kulturně-vzdělávací využití. Chystaný studijní depozitář s vývojovými řadami stavebních prvků, stavebně řemeslná huť praktikující tradiční stavební řemesla, zážitková expozice historického stavitelství i konferenční zázemí mají zajistit, aby se centrum stalo živým místem setkávání širokého spektra zájemců o stavební historii. Kromě památkářů a vlastníků historických staveb má záměr oslovit rovněž profesní organizace, stavební firmy, studenty, badatele a vůbec každého, kdo má chuť se o krásu a „fortelu“ stavení v minulosti něco dozvědět. Spojení myšlenky projektu zaměřeného na záchranu paměti stavitelství s jedineč-

Není-li uvedeno jinak, je autorkou fotografií K. Uksová, 2008.

Obr. 1. *Plasy (okres Plzeň-sever), klášter, areál hospodářského dvora, celkový pohled s věží sv. Floriana. (Foto M. Ebel, 2008)*

ností plaského klášterního komplexu propůjčuje záměru mimořádně silný synergický efekt.

Již letmý pohled na současnou stavební produkci odhaluje, jak rychle mizí praktický přehled o historickém a tradičním stavitelství. Jelikož tyto znalosti přestávají být předávány také v rámci odborné výuky, hrozí nenávratná ztráta povědomí o této široké oblasti lidské činnosti. Ztráta kontinuity technologií i materiálové a tvarové podoby konkrétních stavebních prvků bezprostředně ohrožuje nejen obor péče o stavební památky, ale dotýká se rovněž soudobé stavební kultury a v obecné rovině i snahy o trvale udržitelný rozvoj.

S myšlenkou zaplnit tuto stále se zvětšující mezeru ve znalostech stavebních materiálů, konstrukcí i řemesel začal být v roce 2005 v odděle-

2

3

4

5

ní architektury a stavitelství Národního technického muzea rozpracováván komplexně pojatý zá-
měr záchrany a zprostředkování paměti o historickém stavitelství. Jeho hlavním cílem je vytvoření národní instituce zaměřené na poznávání a uchová-
vání vědomostí o historickém stavitelství – Centra stavitelského dědictví. Centrum je připravováno jako paměťová instituce muzejního typu, která bude uvedený cíl naplňovat zejména těmito prostředky: 1. budováním studijního depozitáře s referenční sbírkou historických stavebních materiálů, prvků, konstrukcí a řemeslnických nástrojů; 2. systematickým shromažďováním informací o historických stavebních postupech a technologiích; 3. vytvářením sítě praktikujících řemeslníků ovládajících tradiční stavební řemesla a poskytováním zázemí pro předávání těchto znalostí dalším zájemcům; 4. vytvářením prostorového i informačního zázemí pro studium historického stavitelství, konkrétně budováním odborné knihovny, poskytováním prostoru pro setkávání zájemců o obor historického stavitelství a podobně; 5. vlastní badatelskou činností v daném oboru včetně konfrontace historických stavebních materiálů a tradičních technologií s materiály a postupy současnými; 6. popularizací historického stavitelství mezi širokou veřejností, a to zejména vybudováním stálé expozice a pořádáním tematických výstav.

Vznikem Centra stavitelského dědictví bude položen základ pro chybějící středisko výuky i celoživotního vzdělávání v jednotlivých dílech oborech týkajících se především péče o stavební památky. Realizací projektu zároveň dojde ke stavební obnově významného památkového areálu, který v rámci centra poslouží rovněž jako unikátní ukázka dobové stavební kultury. Nositelem projektu je Národní technické muzeum, smlouvy o spolupráci byly uzavřeny s Národním památkovým ústavem, městem Plasy, s vysokými školami humanitního i technického zaměření (ZUČ, ČVUT, VŠCHT, UJEP, Univerzita Pardubice), profesními organizacemi (ČKAIT, ČSH, STOP, Sdružení pro SHP) a dalšími odbornými institucemi (TM Brno, Slezské zemské muzeum v Opavě, Muzeum Vysočiny Pelhřimov, ZIP Plzeň). Působnost Centra stavitelského dědictví bude celostátní, zacílená na potřeby tuzemské i zahraniční badatelské obce, zároveň však centrum bude historické stavitelství systematicky prezentovat i široké veřejnosti.

Areál bývalého cisterciáckého kláštera v Plasích patří mezi nejvýznamnější klášterní komplexy ve střední Evropě. Od roku 1945 spravuje podstatnou část někdejších klášterních budov stát. V uplynulých šesti letech byly od soukromých vlastníků vykoupeny nemovitosti v hospodářském dvoře a roku 2008 se v souvislosti s přípravou

Obr. 2. Plasy (okres Plzeň-sever), klášter, pohled od severozápadu, celková situace: 1 – kostel Nanebevzetí Panny Marie, 2 – konvent, 3 – pivovarské ležácké sklepy (později sodovkárna), 4 – pivovar se mlýnem, 5 – hospodářský dvůr, 6 – prelatura a staré opatství, 7 – sýpka se středověkou kaplí. (Foto archiv Národního technického muzea)

Obr. 3. Plasy (okres Plzeň-sever), areál kláštera, dvorní průčelí prelatury (vlevo) a starého opatství.

Obr. 4. Plasy (okres Plzeň-sever), klášter, románská okna v druhém podlaží hlavní hospodářské budovy.

Obr. 5. Plasy (okres Plzeň-sever), areál kláštera, barokní klášterní mlýn (vlevo) a bývalý pivovar ze sklonku 19. století.

■ Poznámky

1 Definitivní rozfázování a úprava etapizace projektu je v současné době (leden 2009) předmětem analýzy přípravného týmu.

6

Obr. 6. Plasy (okres Plzeň-sever), areál kláštera, interiér pivovaru, ve druhé polovině 20. století využíván jako velkosklad.

Centra stavitelského dědictví podařilo do majetku státu získat také areál bývalého pivovaru a souvisejících ležáckých sklepů. Klášterní kostel zůstává ve vlastnictví katolické církve. S ohledem na zajištění dlouhodobého fungování chystaného Centra stavitelského dědictví byla opatřením Ministerstva kultury ČR převedena k 31. říjnu 2008 správa některých objektů z Národního památkového ústavu na Národní technické muzeum. Realizace projektu tak přinese postupně záchranu značně zdevastovanému románsko-baroknímu hospodářskému dvoru, smysluplné využití získá bývalý pivovar s barokním mlýnem a potřebné obnovy se dočká rovněž vzácná barokní sýpka se středověkou královskou kaplí. V rámci Centra stavitelského dědictví bude rovněž využit pozoruhodný objekt prelatury i navazující, značně zchátralé tzv. staré opatství. Nejcennější objekt areálu, klášterní konvent, není prozatím do projektu Centra stavitelského dědictví zahrnut. Jeho správcem (stejně jako přilehlé budovy sodovkárny, původně ležáckých sklepů) je nadále Národní památkový ústav. Konvent bude veřejnosti přístupný stávajícími návštěvnickými okruhy, ve třetím podlaží je v současné době za podpory finančních mechanismů EHP/Norsko realizován projekt Studijního depozitáře mobiliárních fondů hradů a zámků NPÚ v Plzeňském kraji.

Projekt Centra stavitelského dědictví se ve své první etapě dotkne především hospodářských staveb klášterního areálu – pivovaru s mlýnem a hospodářského dvora. Z barokního mlýna se zachovala holá stavba bez mlýnských složení s drobnějšími pozdějšími přístavbami, pozornost zasluhuje zejména autentický barokní krov. Objekt pivovaru a sladovny je rozlehlá, solidně postavená budova z konce 19. století, která je zajímavým reprezentantem dané stavební typologie a svědkem „druhého života“ kláštera jakožto hospodářského zázemí rodu Metternichů. Pivovar byl na konci 60. let 20. století přestavěn na velkosklad a hvozď přebudován na kanceláře. Navazující domek sladovnicka je v jádru středověká stavba přestavěná především klasicistně. Prostory pivovaru byly donedávna využívány jen z malé části, a to k dílenskému provozu komerční firmy, mlýn ani domek sládka využití nemají. V rámci Centra stavitelského dědictví budou tyto objekty adaptovány pro studijní depozitáře stavebních prvků a pro badatelské zázemí. Vznikne zde tak vlastní jádro Centra stavitelského dědictví, jakási „odborná zóna“ zaměřená primárně na badatelské potřeby odborné (respektive poučené) veřejnosti. Bývalý mlýn nově slouží jako návštěvnické a informační centrum pro celý areál NKP.

Hospodářský dvůr tvoří rozlehlý areál s převládající barokní zástavbou, v jeho jádru je však zcela jedinečně dochován pozůstatek románské cisterciácké grangie – raně středověké hospodářské budovy z doby založení kláštera. Románské zdivo i architekto-

nické prvky jsou v jednom z objektů intaktně zachovány po úroveň druhého podlaží a výrazné architektonické a stavební detaily jsou dochovány rovněž z gotické etapy existence dvora. V 80. letech 17. století byl hospodářský dvůr přestavěn a v průběhu 18. století se areál rozrostl o další křídla a stavební úpravy probíhaly i v následujícím období. Jižní část dvora je dnes ve značně nevyhovujícím stavebně-technickém stavu a není prakticky využívána (část pronajata pro sklad stavebnin), severní část dvora je pronajata místnímu zemědělci a je zde byt.

V rámci předkládaného projektu vznikne v hospodářském dvoře „veřejná zóna“ Centra stavitelského dědictví zacílená spíše na osvětlu a praxi. Program objektů zde bude zaměřen jednak na potřeby širší (laické) veřejnosti, jednak bude poskytovat zázemí pro pořádání vícedenních vzdělávacích akcí včetně výuky historických stavebních řemesel. Nejcennější objekt hospodářského dvora bude adaptován na jednací a výukové místnosti. V patře navazujícího křídla vznikne přednáškový sál, přízemí společně s dalšími hospodářskými objekty poskytne zázemí pro prezentaci a výuku historických stavebních řemesel včetně didakticko-zážitkových programů zaměřených na školní mládež. V barokních stájích s věží sv. Floriana v horní části hospodářského dvora postupně vznikne stálá expozice historického stavitelství a tzv. vzorkovna, v níž budou prezentovány souběžné stavební materiály vhodné pro obnovu historických staveb. Vozová kůlna z druhé poloviny 18. století bude využita jako částečně krytý de-

Obr. 7. Plasy (okres Plzeň-sever), areál kláštera, barokní sýpka s hodinovou věží. Srdce stavby tvoří raně gotická dvoupodlažní kaple z poloviny 13. století.

monstračně výukový prostor zejména pro prezentaci tesařského řemesla.

Patrně v další etapě realizace projektu Centra stavitelského dědictví¹ bude renovována barokní sýpka se středověkou kaplí a objekt tzv. starého opatství. Sýpka s hodinovou věží byla postavena v 80. letech 17. století podle plánů J. B. Matheye. Dvě křídla hospodářské budovy obklopují unikátní dvoupodlažní středověkou sakrální stavbu – tzv. královskou kapli. Jedná se o špičkový projev stavitelství vrcholného středověku s dodnes dochovanou původní nástěnnou výzdobou a cennými architektonickými detaily. Kaple v minulosti souvisela s dnes zaniklým knížecím/královským dvorcem. V prostoru barokní sýpky je dochována mimořádně kvalitní autentická tesařská práce, pozoruhodný je rovněž funkční hodinový stroj na věži datovaný do roku 1686. Sýpka včetně královské kaple i hodinové věže je v současnosti přístupná s průvodcem jako jeden z návštěvnických okruhů. Objekt vyžaduje maximálně citlivou (pouze konzervační) obnovu při zachování stávajících, velice působivých otevřených „skladištních“ prostorů. V rámci Centra stavitelského dědictví bude sýpka prezentována především jako „exponát sám o sobě“, zároveň však bude umožněno její využití pro proměnné výstavy spíše galerijního typu, kdy může naplno vyznít unikátní strohý prostor jednotlivých pater.

Tzv. staré opatství je v jádru středověká stavba dispozičně navazující na honosnou budovu barokní prelatury. Objekt byl výrazně přestavěn koncem 19. století, v průběhu 60. let 20. století byl kompletně přebudován na středoškolský internát. V současné době nemá využití a nachází se v alarmujícím stavebně-technickém stavu. V rámci Centra stavitelského dědictví představuje staré opatství ideální místo k dislokaci ubytování pro frekventanty kurzů, účastníky konferencí či jiné vícedenní návštěvníky plaského kláštera. Zároveň by sem mělo být situováno ubytování pro vysokoškolské studenty, kteří budou Centrum stavitelského dědictví i celý areál NKP Plasy využívat v rámci výuky.

V honosné budově nového opatství, tzv. prelatury, zaujme především velký sál a okázalé mramorové schodiště, obojí vyzdobené hodnotnou nástropní malbou barokního malíře J. K. Lišky, dále pak původní barokní krov, zpracovaný s ohromující precizností a smyslem pro detail. Tato reprezentativní budova byla postavena na přelomu 17. a 18. století

7

podle plánů J. B. Matheye a po zrušení kláštera přeměněna kancléřem Metternichem na zámek. V současné době je rozlehlá stavba využívána zčásti městskou knihovnou, zčásti jako provozní zázemí správy NKP (byť správce a sezonní ubytovna), sál slouží ke kulturním účelům. Od roku 2006 probíhá z Programu záchrany architektonického dědictví postupná oprava střech budovy. V návaznosti na plánované aktivity Centra stavitelského dědictví bude objekt zpřístupněn tematicky zaměřenou prohlídkovou trasou a měl by zde vzniknout prostor pro univerzitní učebny. Sál bude kromě stávajícího kulturního využití sloužit rovněž jako součást konferenčního centra. V souvislosti s chystanými vzdělávacími i kulturními aktivitami by mělo být široké veřejnosti zpřístupněno také nádvoří s barokním ambitem a půvabným santiniovským altánem.

Financování celého rozsáhlého projektu hodlá Národní technické muzeum zajistit z různých zdrojů. O nejpodstatnější část finančních prostředků se muzeum bude ucházet v Integrovaném operačním programu SF EU (aktivita 5.1. – Národní podpora využití potenciálu kulturního dědictví). Para-

lelně budou ovšem hledány prostředky pro obnovu objektů, které do projektu pro IOP nejsou zahrnuty. Celková výše odhadovaných nákladů pro adaptaci objektů ve správě Národního technického muzea přesahuje částku 750 milionů Kč. Realizace záměru by měla kromě záchrany cenných stavebních památek celý areál rovněž významně oživit. Snahou Národního technického muzea je památkový komplex více otevřít potřebám města Plasy i širšího regionu, stejně jako umožnit realizaci široké škály doprovodných aktivit, které s předloženým projektem souvisí jen částečně. K zajištění maximálně efektivního provozu by výhledově mělo rovněž dojít ke sjednocení správy celého areálu.

Kláštérní areál v Plasích je autentickou učebnicí stavební kultury od jejích románských počátků až po 19. století. Stavebně-technickou výjimečnost jednotlivých objektů podtrhují jedinečně dochované doklady historických stavebních technologií. Existence těchto mimořádných architektonických a stavitelských prvků opodstatňuje umístění Centra stavitelského dědictví právě do objektů plaského kláštera.